

KADIN İSTİHDAMININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ VE TÜRKİYE ARASINDA KARŞILAŞTIRMA¹ THE EFFECT OF WOMEN'S EMPLOYMENT ON ECONOMIC GROWTH: A COMPARİSON BETWEEN OECD COUNTRIES AND TURKEY

Büşra AK

* Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi,
busra_bef@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2104-3694

ÖZ

Tüm ülke ekonomilerinin en temel amaçlarından birisi ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda kıt kaynakların etkin kullanımı ve teknoloji alanındaki sermaye artışı oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra üretim kaynaklarından biri olan emek faktörünün yarısına yakın bir oranını oluşturan kadın emeği sürdürülebilir ekonomik büyüme hedefi için son derece önem teşkil etmektedir. Ataerkil toplum düzeninin bilhassa kadınlar üzerinde oluşturduğu toplumsal rol ve sorumluluklar kadınların hem toplumsal hem de ekonomik hayatta ikincil konuma geçmelerine yol açmaktadır. Bu durum ise ülke ekonomilerinde gelir dağılımında adaletsizlik, kadın yoksulluğu ve işsizlik gibi sorunlara neden olmaktadır. Çalışmanın temel amacı; kadın istihdamının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemekle birlikte kadın istihdamını artırıcı politikalar ve düzenlemelerinin OECD ülkeleri ve Türkiye’de kadının konumu ve ekonomideki yeri üzerine yönelik bir karşılaştırma yapmaktır. Bu kapsamda çalışmanın teorik arka planı değerlendirilmiş olup 2000-2019 dönemi verileri kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ve kadın yoksulluğunun yüksek olduğu ülkelerin, insani kalkınma düzeyi bakımından gelişmiş ülke gruplarının gerisinde kaldığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Ekonomik Büyüme, Kadın İstihdamı, Toplumsal Cinsiyet, OECD Ülkeleri, Türkiye*

Jel Kodları: J16, J21, O1

ABSTRACT

One of the most basic goals of all countries economies is to provide economic growth and sustainable development. For this purpose, effective use of scarce resources and capital increase in technology are very important. In addition, women's labor, which constitutes almost half of the labor factor, which is one of the production resources, is extremely important for the goal of sustainable economic growth. The social roles and responsibilities created by the patriarchal social order, especially on women, cause women to take a secondary position in both social and economic life. This situation causes problems such as injustice in income distribution, women's poverty and unemployment in the country's economies. The main purpose of the study is to examine the effects of women's employment on economic growth and to make a comparison on the position of women in the economy and the position of women in OECD countries and Turkey's policies and regulations that increase women's employment. In this context, the theoretical background of the study was evaluated and the data for the period of 2000-2019 were used. The findings of the study show that countries with high gender inequalities and women's poverty lag behind developed country groups in terms of human development level.

Keywords: Economic Growth, Women's Employment, Gender, OECD Countries, Turkey

Jel Codes: J16, J21, O1

¹ Bu makale Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında Prof. Dr. Bekir Sami OĞUZTÜRK danışmanlığında hazırlanmakta olan *İktisat Biliminde Feminizm: Kadın İstihdamında Eğitim ve Cinsiyet Ayrımının Etkileri* başlıklı yüksek lisans tezinden yola çıkılarak hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

Dünya nüfusunun yarısına karşılık gelen kadınların işgücüne katılım oranları ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin önemli bir ölçütünü oluşturmaktadır. Kadınların işgücüne katılım oranlarının yüksek olması dengeli bir büyüme ve sürdürülebilir kalkınma sağlayarak ülkelerin gelişmişlik düzeylerini arttırması bakımından oldukça önemlidir. Fakat kadınların iş hayatına dâhil olabilmeleri gelişmiş ülkelerle sınırlı kalarak dünya geneline yayılamamıştır. Öyle ki gelişmiş ülke olarak nitelendirilen ülkelerde kadınların büyük oranda emek piyasasına dâhil oldukları görülürken az gelişmiş ülkelerde ise tersi bir durum söz konusudur (Bütün,2010:69).

Ülkelerin gelişmişlik seviyeleri fark etmeksizin kadınların istihdam oranlarını etkileyen bir takım unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurlar: Kadınların yedek işgücü olarak görülmesi, toplumsal cinsiyet algısının oluşturduğu tabular, eğitim imkânlarında yaşadıkları eşitsizlik, ücret ayrımcılığı, kendilerine atfedilen toplumsal rol ve sorumluluklar gibi gerek ailevi ve toplumsal gerekse iş hayatı dâhilinde oluşan olumsuz etkenlerdir. Ekonomik ve toplumsal kalkınmanın önemli bir ayağını oluşturan kadınların, bu unsurlar dâhilinde iş hayatından soyutlanmamaları için; hem ülkeler bazında hem de dünya genelinde çeşitli politika ve uygulamalar geliştirilmektedir. Yapılan düzenlemeler dâhilinde, toplumsal cinsiyet tabularının yıkılması, kadın-erkek eşitsizliğinin her alanda ortadan kaldırılması ve kadınların istihdam alanına dâhil olma oranlarının artması planlanmaktadır. Çünkü yaşanan eşitsizliklerin kalkmasıyla, kadınların daha insani şartlarda yaşamaları ve daha etkin düzeyde istihdama katılmalarıyla birlikte gelir eşitsizliği, toplumsal refah, kişi başına düşen milli gelir ve mesleki performans iyileşecek ve artacaktır.

Ekonomi içerisinde sürdürülebilir bir büyümenin sağlanabilmesi için üretim kaynaklarının tam ve etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Bu noktada özellikle emek faktörünün önemli bir parçasını oluşturan kadın emeğinin atıl durumda olması kadınların iktisadi hayat dâhil birçok alanda erkeklerin gerisinde kalmalarına neden olmaktadır. Kadınların içinde bulunduğu bu ayrıştırıcı muamele araştırmamızın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Çünkü kadın istihdamının bilinen makroekonomik etkilerinin yanı sıra bireysel etkileri de bulunmaktadır. Ekonomik bağımsızlığıyla birlikte kendi kaderini kendisi tayin etmeye başlayan kadının eğitim ve sağlık kavramlarına önceliği artmakla birlikte güçlü ve bilinçli çocuklar yetiştirerek etkin ve vasıflı gelecek nesiller sağlamaktadır. Buradan hareketle çalışmada İşgücü piyasasında kadınların aktif rol oynamasının ülke ekonomisine bir etkisi var mıdır? Varsa bu etki ne boyuttadır? Sorularından yola çıkarak Türkiye’de tabulaşan “kadın” bakış açısını seçilmiş OECD ülkeleriyle karşılaştırarak kadın istihdamının yeri ve önemi incelenmektedir. Kadın istihdamının ekonomik büyüme üzerinde ki payına dikkat çekmeyi amaçlayarak hazırlanan çalışma konu ile ilgili yayınlanmış kitap, makale, yüksek lisans-doktora tezleri ve TÜİK, World Bank gibi kuruluşların raporları incelenerek oluşturulmuştur. Çalışmanın birinci bölümünde, ekonomik büyüme kavramı ve büyüme içerisinde kadın emeği tanımlanırken; ikinci bölümünde kadın istihdamının tarihçesi ve kadın istihdamı önündeki engellere yer verilmiştir. Kadın istihdamının ekonomik büyümeye etkisinin ele alındığı üçüncü bölümde, seçilmiş OECD ülkeleri ve Türkiye’de kadınların konumu sayısal verilerle desteklenerek karşılaştırma yapılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise elde edilen bilgiler ve sayısal karşılaştırmalar neticesinde varılan değerlendirme ve öneriler bulunmaktadır.

2.1. Ekonomik Büyüme

Ülkenin refah seviyesini artırmayı amaçlayan hem gelişmiş hem de gelişmekte olan bütün ülkelerin birincil amacı, ekonomik büyümelerini gerçekleştirmektir. İktisadi aktörlerin bütününe etkileyen ekonomik büyüme kavramı kabaca ülke içerisinde belirli bir dönemde

üretilen mal ve hizmetlerin kapasitesinde yaşanan artış olarak tanımlanmaktadır (Çetinkaya vd, 2017: 210).

Ekonomik büyüme kavramı; gelir ve üretim açısından olmak üzere iki şekilde açıklanabilmektedir. Ülke içerisindeki bir dönemlik mal ve hizmet üretiminin, ülkenin nüfus artış hızından düşük olması kişi başına düşen milli gelirden artış yaşanmasına neden olmaktadır. Ekonomik büyüme kavramını üretim açısından değerlendirirsek üretim artışının uzun dönemde sürekli bir artış eğiliminde olması olarak tanımlanmaktadır (Berber, 2011: 147). Bir ülkenin üretim kapasitesini o ülkenin sahip olduğu üretim faktörlerinden (emek, sermaye, girişimci ve doğal kaynaklar) faydalanılarak elde edilen maksimum mal ve hizmet kapasitesini göstermektedir. Bu nedenle, üretim faktörlerinin etkili olarak kullanıldığı ve üretimin maksimum olduğu bir ülkede “ekonomik büyüme gerçekleşmiştir.” diyebiliriz (Ok, 2008: 5). Son olarak ekonomik büyüme, teknolojiye gelen iyileşmeler ile birlikte fiziki ve insan sermayesine kazandırılan bilgiler neticesinde ortaya çıkmaktadır (Oğuztürk, 2003: 253).

2.1.1. Ekonomik Büyüme Modellerine Genel Bir Bakış

A. Smith, ekonomik büyüme kavramını ilk inceleyen iktisatçı olmakla beraber; 1776 yılında yayımladığı “Milletlerin Zenginliği” isimli eserinde sermaye birikimi ve uzmanlaşma konularını geliştirerek ekonomik büyümenin açıklanmasında kullanmıştır. A. Smith’e göre sermaye verimliliğinin ve emek faktörünün artışı, iş bölümü ile mümkündür. İş bölümü: Üretimi dâhil olan firmalar için firma içi ve firmalar arası iş bölümü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Dilber, 2018: 85).

A. Smith’in büyüme modeline göre iş bölümü, işgücü verimliliğinin artışına, verimlilik artışı da ülke hasılasının artışına destek olarak zenginlikleri ve ücret hadlerini artırmaktır. Hâsıla artışı ise pazarın büyümesine yardımcı olarak yeniden iş bölümüne sebep olan bir büyüme sürecinden oluşmaktadır (Çalışkan, 2012: 49). A. Smith tam zenginlik aşamasına ulaşan ülkelerin hasılasının değişmemesi ve büyümenin durgunluk sürecine girmesinden dolayı bu büyüme sürecinin devamlılık sağlayamayacağını ileri sürmüştür.

D. Ricardo’nun ekonomik modeli “Politik İktisadın ve Vergilendirimin Prensipleri” isimli eserinde yer alan azalan verimler yasasına; kâr, rant ve ücretler üzerinde yoğunlaşmıştır. Ekonomiyi üç grupta inceleyen Ricardo; işçiler, toprak sahipleri ve girişimciler olarak ayırmıştır. İşçiler, geçimlerini çalışmaları karşılığında aldıkları ücret ile karşılar. Toprak sahipleri ne tasarrufta ne de yatırımda bulunmayarak sadece doğal kaynakları kullanarak, rant sağlayan kişilerdir. Girişimciler ise kâr dürtüsüyle yatırımlarda bulunan, ekonomik büyümede birincil konumda olan kişilerdir. Ricardo’ya göre ekonominin büyüme sürecine girmesinden en çok faydalanan kısım, duraklama sürecinde bile rant geliri elde etmeye devam eden toprak sahipleridir (Kazgan, 2012: 28).

Büyüme teorilerinin bir diğeri ise Keynesyen büyüme teorisidir. Keynesyen büyüme teorisi; Keynes’in 1939 yılında yayımlanan “Genel Kuram” adlı eserinde sadece kısa dönem dikkate alınarak yatırımların sadece gelir artırıcı etkisi ele alınmıştır. Akabinde geliştirilen Horrod-Domar modeliyle ise yatırımların gelirin yanı sıra üretimi artırdığı belirtilerek uzun dönemi kapsayacak Neo-Keynesyen büyüme teorilerinin temeli atılmıştır. Birlikte ele alınan bu iki modelde Keynesyen büyüme modeli, ekonominin sabit oranda dengeli bir şekilde büyüebileceğini savunurken; Horrod-Domar modeli de “Kararlı Denge” ile bu dengenin nasıl süreklilik sağlayabileceği üzerinde durmuştur (Muratoğlu, 2011: 19). Horrod-Domar modeli uzun dönemi kapsayan makro temelli bir analiz olup tasarruf ve yatırımların önemini vurguladığı üç temel varsayımdan oluşmaktadır (Atamtürk, 2007: 93):

- Yatırımların yolu tasarruftan oluşmaktadır.
- Yatırım esnasında sermaye stoku artmaktadır.

- Sabit sermaye çıktı oranıdır. Çıktının değişikliğe uğratılması ekonomik büyümedir.

Neo-klasik büyüme teorisi dâhilinde Solow, 1956 yılında yayımladığı “İktisadi Büyüme Teorisine Bir Katkı” isimli eseriyle ekonomide istikrarın uzun dönemde görüleceğini belirtmiştir. Ekonomik büyüme kavramı içerisinde nüfus artışı, teknoloji ve tasarrufu dâhil ederek bu unsurların etkisi durumunda büyümenin olumlu etkileneceğini açıklamıştır (Muratoğlu, 2011: 168).

Schumpeter ise büyüme kavramını, ekonomik dalgalanmalarda tekrar eden refah dönemi olarak ele almış ve bu dalgalanmaları da kapitalist toplumun ilerleme şekli olarak görmüştür. Bu sürecin merkezinde de inovasyon olduğunu belirtmiştir (Özbay, 2021: 99). Schumpeter, teknoloji ve inovasyonu gelişimin iki önemli parçası olarak vurgularken Neo-klasik büyüme teorileri temelde teknolojiyi dışsal olarak kabul etmiştir (Oğuztürk vd., 2019: 92). Neo-klasik büyüme teorisinin ülkelerin gelişmişlik düzeylerini açıklamada yetersiz kalması sonucu, yeni yaklaşımlar oluşmuştur. Yani, Schumpeter’in (1934) inovasyon, girişimci ve Ar-Ge’ye dair görüşleri, içsel büyüme alanında karşılık bulduğu anlaşılmıştır (Özbay, 2021: 99). Bu yaklaşımlardan birisi Romer ve Lucas’ın katkıları ile ortaya atılan “içsel büyüme” kuramıdır. Romer ve Lucas ekonomik büyümenin beşeri sermaye, Ar-Ge faaliyetleri ve teknolojik gelişmelerle (teknolojik gelişmeler durağan büyüme oranının içsel belirleyicilerinde biri olarak görülmüş) mümkün olduğunu ileri sürmüşlerdir (Özel, 2012: 68; Oğuztürk vd., 2017: 1211).

2.2. Ekonomik Büyümede Kadın Emeği

Ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınma kavramı, önceleri sadece iktisadi kavramlarla sınırlandırılırken süreç içerisinde sosyal yapının farklı öğelerinin de sürdürülebilir kalkınmanın, konusu olduğu kabul edilmiştir. Özellikle, toplumsal cinsiyet algısının oluşturduğu kadının, toplum içinde geri plana atılan konumu sosyal olgular dâhilinde önem oluşturmaktadır (Tunç, 2018: 226).

Kadınların ekonomi içerisindeki konumuna, ilk kez 19.yy sonlarında Ester Boserup’ın eseri olan “Kadınların İktisadi Kalkınmadaki Rolü” isimli kitabında yer verilmiştir. Boserup eserinde, sürdürülebilir kalkınma ve kadınların istihdam alanında yer almaları arasında U-Biçimli bir eğriden bahsetmiştir (Boserup, 2007: 16). Kadınların istihdam oranları ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşim üzerine yapılan çalışmalar sonucunda; kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasındaki uzun erimli ilişkinin U biçiminde olduğu belirtilmiştir. U biçimli eğri (Cinsiyete Dayalı Kuznets Eğrisi); ekonomik kalkınma ile kadınların istihdama katılımı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Eğrinin sağ ve sol yukarı kısımları, tarımın ve teknolojik ilerlemenin neticesinde, sanayi ile hizmet sektörünün ana ekonomik alan olduğu dönemlerde, kadın istihdamının artan oranını ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet algısının, kadınlara atfettiği roller ve hane içi sorumlulukları, kadınların istihdama dâhil olmalarını güçleştirerek eğrinin iniş kısmını oluşturmaktadır (Tansel, 2002: 10). Tansel’e göre (2002); kadınların eğitim seviyeleriyle paralel olarak gelir seviyeleri de artmaktadır. Buna bağlı olarak kadınların iş hayatında etkili olan gelir etkisi azalmakta ve istihdama katılım oranları artmaktadır. Bu durum ise yüksek iktisadi büyüme hızını tetiklemektedir.

Ekonomik büyümede, kadınların emek piyasasına dâhil edilmeleri son derece önemlidir. Kadınlara yapılan eğitim, sağlık yatırımları yoksul ekonomiler nazarında “çarpan” etkisi yaratmaktadır. Kadınlara sunulan istihdam olanaklarının sürdürülebilir hale gelmesi, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde de kadın yoksulluğunun azalmasına, refah seviyelerinin yükselmesine yol açacaktır (Savaş, 1973: 7-8). Çünkü emek faktörünün önemli bir kısmını oluşturan kadınların, istihdama dâhil edilmesiyle kadın işgücünün atıl kalarak üretim kaybının yaşanması ve düşük büyüme ve kalkınma hızının yaşanması engellenmiş olacaktır. Bu doğrultuda kadınların ekonomik büyüme içerisindeki önemine

yönelik öneriler geliştiren ilk yaklaşım liberal feminist yaklaşımı olmuştur (Rathgeber, 1989: 495). Kadınların iktisadi faaliyetlere katılımını savunan liberal feminist yaklaşıma göre kadın odaklı politikalar yapılması gelişmek isteyen ülkelerin öncelikli hedefi olmalıdır.

Özet olarak ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınmanın temel belirleyicisi insan faktörüdür. İktisadi düzen içerisinde sadece gelirlerin artırılması, toplumsal cinsiyet farklarının azaltılmasına katkı sağlayamayacaktır. Bu nedenle sürdürülebilir büyümenin amacı ekonominin yanı sıra sağlık, eğitim ve sosyal alanlarda kadın-erkek eşit olanaklar sunak ve yaşam standartlarını yükseltmektir.

3. KADIN İSTİHDAMI

“Bir toplum, cinslerden yalnız birinin yüzyulumuzun gerektirdiklerini elde etmesiyle yetinirse, o toplum yarı yarıya zayıflamış olur.”

Mustafa Kemal ATATÜRK

Gelişen ve değişen dünya düzeninde, kadın istihdamında, önemli gelişmeler yaşanmıştır. Yaşanan bu değişimlerin en önemlisi, sanayi devrimiyle birlikte, kadınların ilk kez geleneksel rollerinin dışına çıkarak ücretli statüsüyle istihdam edilmeleri olmuştur (Çalışkan, 2012: 49).

Sanayi devrimi James Watt’ın, 1782 yılında buhar gücüne dayalı bir makine geliştirmesi neticesinde dokuma sektöründe başlamıştır. İlk olarak İngiltere’de başlayan süreç, zaman içerisinde diğer ülkeler ve faaliyet kollarına yayılmıştır (Özer ve Biçerli, 2003: 56). Sanayileşmeyle beraber üretim sürecinde kullanılan makinelerin, öğrenilebilirliği kolaylaşmış ve kadınların da işgücü alanında varlıkları artmıştır. Bu sayede “iş bölümü ve uzmanlaşma” kavramları ortaya çıkmıştır. Fakat var olan kapitalist sistem, işgücünü maksimize ederek sermayenin büyük bir bölümüne emek faktörüyle sahip olmak ister. Bunun neticesinde ise kadın işgücü “ucuz emek” olarak nitelendirilmiştir. Sanayi kapitalizmi olarak nitelendirilen bu dönemde, kadınlar ve çocuklar öncelikli olarak dokuma sektöründe, sanayileşmenin devamında da; madencilik, deri, boya, tuğla fabrikalarında, günde 16 saate yakın çalıştıkları görülmüştür (Bebel, 2019: 104). Sürdürülebilir kalkınma ve ekonomik büyümenin şartı: Üretim faktörlerinin etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasıdır. Ama üretim faktörlerinden biri olan iş gücünün kullanımında, gelişmişlik düzeyleri fark etmeksizin tüm ülkelerde cinsiyet bakımından kadınların aleyhine bir durum söz konusudur.

Sanayileşmenin akabinde gerçekleşen I. ve II. Dünya savaşları, emek piyasasının kapılarını kadınlara açmıştır. Erkeklerin silahlı altına alınmasıyla boşalan iş gücü ihtiyacı, o dönem ucuz emek olarak nitelendirilen kadınlar ile doldurulmuştur. Hatta kadınların ilk kez devlet dairelerinde çalışmaları da bu dönemde gerçekleşmiştir (Yorgun, 2010: 170).

M.K. Atatürk’e göre kadın yoksulluğu insan yoksulluğudur. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitliğini savunarak kadınların erkeklerle eşit bir şekilde emek piyasasında var olması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca kadınların sadece ekonomik değil, eğitim, siyasi, kültürel alanlarla ilgili de pek çok düzenleme getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Cumhuriyet döneminde kadınlar, ithal ikameci politikaların etkisiyle dokumacılık ve tarımsal iş kollarına yönelmişlerdir. Bir birey olarak kadına saygınlık kazandırmayı ve kadını güçlü kılmayı hedefleyen Kemalist düzenlemeler neticesinde kadınlar, önceki yıllara göre ekonomik, siyasi ve sosyal alanda daha görünür olmuştur. Hür ve eşit bir yaşam tarzı benimseyerek kadın hakları kazanılmıştır. Bu dönemde kadın istihdamı sınırlı da olsa artış göstermiş, kadınların eğitim, siyasi ve hukuki hakları yasalarla güvenceye alınmıştır (Erdem, 2015: 1274).

Hızla yaşanan değişim ve gelişmeler, kadınların ekonomik ve toplumsal rollerini etkilese de geleneksel rollerini değiştirmede yeterli olmamıştır. Hâlâ iş hayatının erkek fizyolojisine

daha uygun olduğu, kadınların ise hane içerisinde ev işleri, çocuk ve yaşlı bakımı ile ilgilenmeleri gerektiği düşüncesi, hâkimiyetini sürdürmüştür. Bu nedenle savaş bitiminde, erkekler işlerine dönerken kadınların bir kısmı ise işten çıkarılmıştır. Kadınlar “yedek işgücü” olarak nitelendirilmiştir (Karaca, 2013: 28).

3.1. Kadın İstihdamının Önündeki Engeller

Geçmişten günümüze dünya genelinde, kadınların istihdam oranları düşük seviyelerdedir. Bu durumun nedeni ise kadınların emek piyasasına dâhil olmalarında birtakım engellerin var olmasıdır. Bu engeller iş hayatına dâhil olmadan önce aile ve toplumsal çevre odaklı olabildiği gibi iş hayatına dâhil olmalarının sonrasında karşılaştıkları engeller de olabilmektedir. Kadınların ailevi ve toplumsal odaklı sorunları toplumsal cinsiyet algısının kadınlar üzerinde yarattığı anne, eş olma rolleri ve hane içi iş yükleridir. Sadece kadınlara atfedilen bu rol ve sorumluluklar, kadınların iş hayatına dâhil olmalarını ya zorlaştırmakta ya da tümenden engellemektedir (Özçatal, 2011: 25). Mevcut düzen dâhilinde, erkekler gelir getirici aile reisi olarak tanımlanırken, kadınlar ise anne-eş ve ücretsiz aile işçisi veya emek piyasasında” yedek işgücü, ucuz işgücü” olarak atfedilmiştir. Bu rol paylaşımı, erkeği ekonomik ilerlemenin başrolü haline getirirken kadını ise ikincil aktör yapmıştır (Koray vd.2000: 215).

Emek piyasasına dâhil olmayı bir şekilde başarabilmiş kadınların ev ve iş hayatında karşılaştıkları bazı sorunlar vardır. Bu sorunlar:

A) Eğitim ve Mesleki Eğitim Eşitsizliği: Eğitim seviyesi artan kadınların bilgi ve beceri düzeyleri de artmakta, beraberinde dâhil oldukları işin niteliği de gelişmektedir (Keskin, 2018: 8). Ayrıca kadınların eğitim seviyelerindeki artış yetiştirdikleri çocuklarının da eğitimini olumlu yönde etkilemektedir. Gelecek yıllara daha donanımlı bireylerin yetişmesi, ülke kalkınmasını destekleyecektir (Bedük, 2005: 117).

B) Cam Tavan Sendromu: Görünmez engelleri ifade eden cam tavan, bir diğer ifadeyle yönetici olarak çalışan kadınların belirli bir aşamadan sonra tam olarak ortaya koymadığı nedenlerden dolayı terfi almalarını engelleyen yapay faktörlerin toplamı olarak ifade edilmiştir (Gökkaya, 2014: 377).

C) Eşit İşe Eşit Ücret Sorunu: Cinsiyetler arası ücret farklılığı, ücretlerin belirlenme aşamasında işin niteliğinden ziyade cinsiyet esas alınarak belirlenmesi durumudur. Kadınların genellikle kadın işi olarak kabul edilen işlerde çalışması, iş tecrübesi, vasıf ve bilgi farklılığı, mesai süresi gibi farklılıklarda cinsler arası ücret eşitsizliğini oluşturmaktadır (Erol, 2015: 8).

D) Sosyal Haklardan Yararlanmada Eşitsizlik: Tarihsel süreç içerisinde sendikalaşma ilk olarak erkek egemen iş kollarında gerçekleşmiştir. Yaşanan gelişmeler neticesinde kadın çalışanların oranının artması sendikal örgütlenme, sosyal güvenlik gibi haklardan kadınlarda faydalanmaya başlamışlardır (Jahangirov, 2012).

E) Cinsel Taciz ve Mobbing: İş yerinde var olan gücün ya da pozisyonun kötüye kullanılarak bir kişiye düzenli bir şekilde uygulanan baskı, aşağılama, tehdit, yok sayma, cinsel taciz, psikolojik baskı, psikoterör gibi duygusal saldırıların tümüne mobbing (bezdirme) denilmektedir (Duman ve Akdemir, 2016: 30). Yapılan araştırmalara göre kadın çalışanların erkek çalışanlara göre daha fazla cinsel taciz ve mobbinge maruz kaldıkları görülmüştür. Kadın çalışanların %31’i, erkek çalışanların ise %7’si en az bir defa cinsel taciz veya mobbinge uğramıştır (Solmuş, 2005: 3-4).

4. KADIN İSTİHDAMININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: TÜRKİYE VE SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ KARŞILAŞTIRMASI

Ekonomik ve sosyal hayat içinde, kadınların ve erkeklerin benzer oranlarda ve etkin bir şekilde var olabilmeleri, bir ülkenin en temel gelişmişlik göstergelerinden biridir. Kadınlar ve erkekler arasındaki ekonomik eşitsizlik azaldıkça kadın yoksulluğu azalacak, GSMH artış gösterecektir (Ecevit, 2010: 22). Kadınların ekonomik ve sosyal kalkınmadan yararlanabilme durumları, her ne kadar ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre farklılık gösteriyor olsa da genellikle gelişmiş ülkelerin büyük bir kısmında kadınların istihdam oranları yüksektir. Bu durumdan hareketle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler zaman kullanım anketleri ile göz ardı edilen kadın emeğinin, ekonomik ve toplumsal refahına katkısını ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Zamana veya mal ve hizmetlere parasal değer verilerek ölçülen anket sonuçlarına göre hane içi ödenmeyen emeğin ülkelerin GSYH'sinde %20-60 arası bir artış sağladığı görülmüştür. (Toksöz, 2011: 113). Dünya Ekonomik Forumu (WEF) eğitim, sağlık imkânları ve fırsat eşitliği gibi kriterlerden yararlanarak kadınların ekonomi içerisinde ne ölçüde var olduklarını ölçmektedir. Cinsiyet eşitliği endeksine göre 1 puan tam eşitlik anlamına gelmektedir. Yayımlanan 2020 Cinsiyet Eşitliği Raporuna göre; bu puana en çok yaklaşan ülkeler İzlanda, Norveç ve İsveç'tir. Türkiye ise listenin sonlarında yer almaktadır. 153 ülkenin yer aldığı raporda Türkiye 130.sıradadır (WEF, 2020).

Ekonomilerin sürdürülebilir ekonomik kalkınmalarının önemli etkenlerinden birisi kadınların işgücüne dâhil olma durumlarıdır. Oluşturulan işgücü talebi ise kişilerin eğitim durumları, yaş durumları ve sektörlere göre farklılık göstermektedir.

4.1. Ekonomik Faaliyetlere Göre İstihdam Dağılımı

İşgücü talebinin sektörler bazındaki dağılımı, ülkelerin sergilediği ekonomik gelişmenin aşamalarına göre farklılık göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün istihdam da büyük bir payı bulunurken, gelişmiş ülkelerde hizmet ve sanayi sektörünün ağırlıklı payı bulunmaktadır (Karluk, 2013: 22).

Tablo 1: Seçilmiş OECD Ülkeleri ve Türkiye’de 2000, 2019 Yılları Sektörel Bazda Kadın-Erkek İstihdam Oranları (+15), (%)

2000						
Ülkeler	Tarım		Sanayi		Hizmet	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
<i>Yunanistan</i>	16,1	19,6	28,5	12,1	55,3	68,2
<i>İzlanda</i>	12,6	4,3	32,6	10,3	54,8	85,4
<i>İtalya</i>	5,7	4,3	38,2	21,5	55,9	75,1
<i>Norveç</i>	6	2,3	32,7	9,4	61,3	88,3
<i>Türkiye</i>	27	60,5	28	13,2	45	26,4

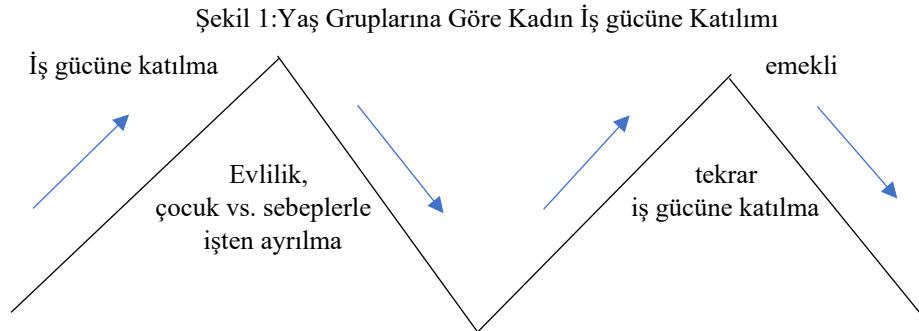
2019						
Ülkeler	Tarım		Sanayi		Hizmet	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Yunanistan	12,3	10,6	20,6	7,8	67	81,6
İzlanda	6,4	1,4	26,6	7,3	67	91,3
İtalya	5	2,4	35,2	13	59,8	84,6
Norveç	2,9	1	30,6	6,9	66,5	92,1
Türkiye	14,9	25,1	29,7	15,9	55,4	59

Kaynak: OECD (2021) ve TÜİK (2021) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

OECD ülkeleri ve Türkiye’de, 2000 ve 2019 yıllarında cinsiyetlere göre sektörel bazda istihdam oranları tablo 1’de verilmiştir. Tabloya göre: Türkiye’de tarım sektöründe yıllar bazında kadın istihdam oranları diğer ülkelere göre oldukça yüksektir. Bunun sebebi, Türkiye’nin bir tarım ülkesi olması gösterilebilir. Tablo 1’e göre yıllar içerisinde istisnasız bütün ülkelerde tarım sektöründe kadın istihdam oranı azalmıştır. Tarım sektöründe görülen azalış süreci içerisinde hizmetler sektörüne aktarılmıştır. 2000 yılında Yunanistan’da tarım sektöründe % 19,6 olan kadın istihdam oranı 2019 yılında % 12,3’tür. 2019 yılında hizmetler sektöründe kadın istihdam oranı ise % 81,6’dır.

4.2. Yaşa Göre İstihdam Durumu

Cinsiyet bazında istihdam durumlarını etkileyen diğer faktör yaş durumudur. İşsizlik oranları yaş durumuna göre farklılık göstermektedir (Yılmaz ve Zoğal, 2015: 15). Özellikle kadınları belirli yaş grubunda emek piyasasına dâhil olurken belirli yaş gruplarında ise emek piyasasından zorunlu bir ayrılış yaşamaktadır. 15-19 yaş grubu kadınlar eğitim nedeniyle emek piyasasına aktif bir katılım sağlayamamaktadır. 20-24 yaş kadın istihdamının azami seviyeye ulaştığı yaş grubudur. 25 yaşından sonra ise evlilik, çocuk bakımı vs. nedenlerden dolayı kadın istihdamında bir düşüş yaşanmaktadır. 40 yaşından sonra ise kadın istihdamında tekrar bir artış söz konusudur. Fakat 60+ yaşından sonra yaşlılık ve emeklilik nedeniyle tekrar bir azalış yaşanmaktadır. Bu nedenle yaş grupları olarak kadın iş gücüne katılım “M” tipinde bir grafikte açıklanmaktadır.

Kaynak: (Wirth, 2002: .4)

4.3. Eğitim Durumuna Göre İstihdam Oranı

Emek piyasasına katılımı etkileyen en önemli faktörlerden birisi eğitimidir. Eğitim düzeyi yüksek olan birey etkin ve verimli bir iş gücü olabilmektedir. Fakat toplumsal tabular, kadınlar ve erkekler arasında eğitim fırsatı eşitsizliğinin oluşmasına neden olmaktadır. Eğitim imkânlarından yararlanamayan kadınlar dolayısıyla emek piyasasında da erkeklerin gerisinde kalmaktadır.

Tablo 2: Seçilmiş OECD Ülkeleri ve Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre 2000 ve 2019 Yılları İşsizlik Oranları (+15), (%)

2000						
Ülkeler	Lise Altı		Lise ve Dengi		Yükseköğretim	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Yunanistan	14,2	6,5	22,3	9,8	11,9	5
İzlanda	3,6	2,3	2,1	0,8	-	-
İtalya	17,5	9,5	14,4	7,7	8,6	4
Norveç	6,9	6,3	2,7	3,1	2,2	2,8
Türkiye	4,4	6,1	8,9	16,4	9,1	5,9
2019						
Ülkeler	Lise Altı		Lise ve Dengi		Yükseköğretim	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Yunanistan	24,4	17,6	25,3	15,7	15,9	8,3
İzlanda	4,3	6,8	3,6	3,2	2,3	2,4
İtalya	16,4	12,3	11,1	8,2	6,6	4,6
Norveç	7,8	8,1	3,5	3,6	2	2,4
Türkiye	13,4	13,1	21,3	12,4	18,5	10,3

Kaynak: The World Bank (2021) ve OECD (2021) verileri kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

OECD ülkeleri ve Türkiye’de kadın ve erkeklerin eğitim durumuna göre işsizlik oranları tablo 2’de verilmiştir. 2000-2019 yılları periyodlar şeklinde inceleyen tabloya göre ülkeler genelinde lise altı eğitim almış kadınların işsizlik oranlarının yükseköğrenim eğitimi almış kadınlardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye ile OECD ülkelerini kıyasladığımızda ise Türkiye’de kadın işsizlik oranları diğer OECD ülkelerine göre oldukça yüksektir. 2019 yılında yükseköğrenim eğitimi almış kadınların işsizlik oranlarını incelediğimizde bu oranının Norveç’te % 2 olduğunu görmekteyiz. Aynı oran Türkiye’de ise % 18,5 ile bir hayli yüksektir.

Kadınların düşük eğitim düzeyleri büyümenin yanı sıra kalkınmanın bir diğer ayağı olan kadın-bilim ilişkisini de olumsuz yönde etkilemektedir. 2018 yılı Teknoloji Endeksi Raporuna göre teknolojide kadın oranı sadece %9,91’dir. TÜBİTAK Bilim ödülleri dağılımı incelendiğinde ise Hizmet ödüllerinin %8’i, Sağlık bilimleri ödüllerinin beşte birini ve

Biyolojik bilimler ödülleri üçte birini kadınların almış olması bir hayli üzücüdür (Naymansoy, 2010: 215). Kalkınmanın temel amacı bireylerin üretim süreçlerine dâhil olması ve oluşan refah artışından faydalanması, yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılarak bireylere sağlıklı ve rahat bir hayat sunabilmektir. Fakat kadınların yükseköğretim düzeyine ulaşamaması, eşit eğitim imkânlarından yararlanamaması ve yoksulluk çemberinin kırılmaması sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin önünde önemli bir engeldir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2021: 132).

5. SONUÇ

Küreselleşen düzen dâhilinde ülkeler açısından ekonomik ve sosyal alanda kadın istihdamı oldukça önemlidir. Ekonomi alanında kadın istihdamının artışı kişi başına düşen milli gelirin ve ekonomik büyümenin artışında etkili olmaktadır. Fakat her ne kadar kadın istihdamının önemi ülkeler açısından fark edilmiş olsa da geçmişten günümüze hem Türkiye’de hem de dünya genelinde kadın istihdam oranları erkeklerin gerisinde kalmaktadır. Özellikle ataerkil toplum yapılarında kadınlara biçilen roller ve sorumluluklar nedeniyle kadınlar iş hayatına ya hiç dâhil olamamakta ya da evlilik, çocuk bakımı vs. nedenlerle erken ayrılmak zorunda kalmaktadır.

Kadınların istihdam oranlarında en olumlu etkiyi eğitim faktörü oluşturmaktadır. Eğitim, nitelikli beşeri sermayenin oluşmasında ülkenin uluslararası rekabet edebilirliğinin sağlanmasında ve toplumun refah seviyesinin artırılmasında oldukça etkilidir. Eğitim seviyesi yüksek olan kadınların istihdam alanına katılımları da bir o kadar yüksek olacaktır. İstihdam alanında yaşanan bu verimli ve etkili artış ülkenin toplam üretimini de aynı oranda olumlu yönde etkileyecektir. Fakat toplumsal normların oluşturduğu cinsiyet ayrımcılığı kaynaklı sosyokültürel sınırlamalar nedeniyle kadınların eğitim seviyeleri düşük kalmaktadır. “kız çocuğu okumaz!” algısından dolayı eğitim imkânlarından faydalanamayan kadınlar bu algının devamı olarak “kadınlar evinde, erkekler işinde” sloganıyla istihdam alanında da uzak kalmaktadır. Dolayısıyla kadın-erkek arasındaki hem eğitim seviyesi farklılığı hem de istihdam alanında yaşanan eşitsizlikle başta Türkiye olmak üzere bütün az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri olumsuz yönde etkilemektedir.

Sonuç olarak ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir ayağını oluşturan kadınların emek piyasasına daha etkin ve verimli bir şekilde katılmalarını sağlamak için devlet eliyle cinsiyeti değil bireyi odak noktası yapan, eşit eğitim ve istihdam imkânı sunan, sosyal güvencenin yoksun olduğu kayıt dışı ekonomiyi kontrol altına alan ve hem mesleki eğitimlerle hem de girişimciliği destekleyerek kadınların iş hayatında daha aktif olmalarını sağlayan politika ve düzenlemeler yapılmalıdır. Fakat unutulmamalıdır ki ülkelerin ekonomik büyümelerinde önemli olan salt büyüme değil; sağlık, eğitim, bilim ve kültür gibi alanlarda bir bütün olarak gelişim ve büyüme sağlayabilmektir. İstihdam yaratmayan salt büyümenin engellenebilmesi için eğitim-istihdam destekli düzenlemelerin yanı sıra sektörel yatırımlarda yapılmalıdır. Büyümeye en verimli katkısı olan sektör belirlenerek destekler ile üretim hacmi artırılmalı ve bilgiye yönelik vasıflı iş gücü sağlanmalıdır. Bütün gelişmekte olan ülkeler de gelişmişlik düzeylerini artırmak istiyorsa cinsiyet ayrımı yapmadan bireylere eşit eğitim-istihdam fırsatı yaratmalıdır. Ancak bu şekilde küresel ekonomi içerisinde istediği statüye ulaşacaktır.

KAYNAKÇA

1. ATAMTÜRK, B. (2007). “Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Türkiye’de Finansal Serbestleşmenin İç Tasarruflar Üzerinde Etkisi”, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(2):93.
2. BEBEL, A. (2019). “Kadın ve Sosyalizm”, çev. Saliha Nazlı Kaya, Yordam Kitap Basınevi, İstanbul.
3. BEDÜK A. (2005). “Türkiye’de Çalışan Kadın ve Kadın Girişimciliği”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 3(12):106-117.
4. BERBER, M. (2011). “İktisadi Büyüme ve Kalkınma”, Derya Kitapevi, Trabzon.
5. BOSERUP, E. (2007). “Women's Role in Economic Development”. London, George Allen and Unwin Ltd.
6. BÜTÜN, M. (2010). “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Perspektifinden Çocuk Bakım Hizmetleri: Farklı Ülke Uygulamaları, Uzmanlık Tezi, Ankara.
7. ÇALIŞKAN, A. (2012). “Kamu Sektöründe İstihdam Edilen Kadınların Kariyer Engellerini ve Cam Tavan Sendromunu Algılamalarına İlişkin Bir Araştırma” İstanbul Üniversitesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
8. ÇETİNKAYA, M. ve Çetinkaya A.T. ve Aksoy, E. (2017). “Askeri Harcamalar Üzerinde Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 17(33):210.
9. DİLBER, İ. (2018). “Büyüme Teorileri”, Kitapara Yayınevi, İzmir.
10. DUMAN, M. ve Akdemir, B. (2016). “Mobbing ve Çalışan Performansı Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma”, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 7(2):29-52.
11. Dünya Ekonomik Forumu <https://www.weforum.org/> (E.T.:18.06.2021).
12. ECEVİT, Y. (2010). “İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği El Kitabı”, 2(1):24-32.
13. ERDEM, A. R. (2015). “Atatürk’ün Kadına ve Kadın Eğitime Verdiği Önem”, Belgi Dergisi, 9:1266-1277.
14. EROL, S. I. (2015). “Türkiye’de Kadının Çalışma Hayatına Katılımının Belirleyicileri”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(3):1-22.
15. GÖKKAYA, B. (2014). “Cam Tavan, Kadın ve Ekonomik Şiddet”, International Journal of Social Science, 26: 371-383.
16. İşkur Veri https://media.iskur.gov.tr/13592/9-genel_kurul_raporu.pdf, E.T.: 20.06. 2021
17. JAHANGİROV, N. (2012). “Kültürel Bir Değişken Olarak Güç Meselesi ve Cam Tavan Engeli Arasındaki İlişkiler Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Fakültesi.
18. KARACA, N. G. (2013). “Kadının Ekonomik Yaşamındaki Yeri: Türkiye ve Geçiş Ekonomilerinin Karşılaştırması”, International Conference on Eurasian Economies, St. Petersburg- Russia.
19. KARLUK, R. S. (2013). “Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkmaz Sokak”, Beta Yayınları, İstanbul.

20. KAZGAN, G. (2012). "Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009) Ekonomi Politik Bir Seçim", İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
21. KESKİN, S. (2018). "Türkiye'de Eğitim Düzeyine Göre Kadınların İş Hayatındaki Yeri", İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, İstanbul, 17: 1-30.
22. KORAY, M. ve Demirbilek, S. ve Demirbilek, T. (2000), "Gıda İşkolunda Çalışan Kadınların Koşulları ve Geleceği", Nadir Kitapevi, Ankara: TC Başbakanlık, KSGM.
23. MURATOĞLU, Y. (2011). "Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Arasındaki Asimetrik İlişki ve Türkiye'de Okun Yasasının Sınanması", Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
24. NAYMANSOY, G. (2010). "Türk Bilim Kadınları ve Bilime Katkıları", Gaziantep Üniversitesi SBE Dergisi, 9(1):203-232.
25. OECD (2021). <https://data.oecd.org/emp/employment-rate.htm>, E.T.: 20.06.2021.
26. OECD.org <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate-by-age-group.htm> (E.T.: 20.06.2021)
27. OĞUZTÜRK, B. S, Özbay, F. ve Pehlivan, C. (2017). "Güney Kore'nin Büyüme Sürecinde İnovasyonun Rolü: Ekonometrik Bir Analiz 1984-2015." Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(4):1203-1222. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/sduiibfd/issue/52995/704392>
28. OĞUZTÜRK, B. S. (2003). "Yenilik kavramı ve teorik temelleri". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(2):253-273.
29. OĞUZTÜRK, B.S. Özbay, F. ve Özasan, A. (2019). "İnovasyon Kalkınma ve Ülke Örnekleri", Ekin Yayınevi, Bursa.
30. OK, S. (2008). "Ekonomik Büyüme ile İstihdam Arasındaki İlişkinin Zayıflama Nedenleri ve Bu İlişkinin Güçlendirilmesinde İŞKUR'un Rolü", T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.
31. ÖZBAY, F. (2021). "Schumpeter'in Kapitalizm, Kalkınma, Girişimci ve Kredi Perspektifinde İnovasyona Bakışı" Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi, 3(2):93-101.
32. ÖZÇATAL, E. Ö. (2011). "Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı", Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1):21-39.
33. ÖZEL, H. A. (2012). "Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri", Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(1):63-67.
34. ÖZER, M. ve Biçerli, K. (2003). "Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3:55-86.
35. RATHGEBER, M. (1989). "WID,WAD,GAD:Trends In Research and Practice", International Development Research Centre, Ottawa, 5:120-495.
36. SAVAŞ, V. (1973). "Kalkınma Ekonomisi", Beta Yayınevi, Bursa.
37. SOLMUŞ, T. (2005). "İş Yaşamında Travmalar: Cinsel Taciz ve Duygusal Zorbalık/Taciz (MOBBING)", İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 7(2): 1-14.

38. T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2021). On Birinci Kalkınma Planı, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/KadininKalkinmadakiRoluOzellhtisasKomisyonuRaporu.pdf>
39. TANSEL, A. (2002). “Türkiye’de Ekonomik Kalkınma ve Kadınların İşgücüne Katılımı: Zaman Serisi Kanıtları ve İller Arası Tahminler”, Türkiye İçin Ekonomik Araştırma Formu Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara :3-50.
40. TheWorldBank (2021) <https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/1ff4a498/Popular-Indicators>, E.T.: 20.06.2021.
41. TOKSÖZ, G. (2011). “Kalkınmada Kadın Emegi”, Varlık Yayınları, İstanbul.
42. TUNÇ, M. (2018), “Kalkınmada Kadın Ayrımcılığı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Rolü: Ülkelerarası Farklı Gelir Gruplarına Göre Yatay Kesit Analiz”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyoekonomi, 26(38):221-251.
43. TÜİK (2021). <https://biruni.tuik.gov.tr/secilmisgostergeler/sorguSayfa.do?target=degisken> (E.T.: 20.06.2021)
44. WIRTH, L. (2001). “Breaking Through The Glass Ceiling: Women in Management”, International Labour Office.
45. YILMAZ, M. ve Zoğal, Y. (2015). “Kadının Gücüne Katılımının Tarihsel Gelişimi ve Kadın İstihdamını Etkileyen Faktörler, Türkiye ve Avrupa Örneği”, Anadolu Üniversitesi SBE İktisat ABD Başkanlığı, 18:1-25.
46. YORGUN, S. (2010). “Sömürü, Koruma ve Pozitif Ayrımcılıktan Çalışma Hayatının Egemen Gücü Olmaya Doğru Kadınlar: 21.yy. ve Pembeleşen Çalışma Hayatı”, Sosyoekonomi, 6(11): 3-170.